

دراسة تحليلية حول القصائد التركية لصافي الهيراني

م. د. أرسان هاشم محمود الساقى

جامعة صلاح الدين – كلية اللغات – قسم اللغة التركية

الخلاصة

لقد مر تاريخ الأدب بمراحل تاريخية عديدة. أحدها هو "الأدب الكلاسيكي" الذي له تاريخ طويل. وظهر العديد من الشعراء في المناطق التي انتشر فيها هذا النوع من الأدب. ومن بين هؤلاء، ظهر أيضا شعراء عديدون ومن جنسيات مختلفة، وخاصة أولئك الذين يعيشون في العراق وإقليم كردستان العراق. هؤلاء كتبوا قصائد باللغة التركية بالإضافة إلى لغاتهم الأصلية. ومن بين هؤلاء الشعراء الشاعر الصافي الهيراني.

الصافي الهيراني شاعر كردي عاش بين الربع الأخير من القرن التاسع عشر والربع الثاني من القرن العشرين وكان صاحب ديوان. وقد طبع ديوان الشاعر عدة مرات بالأبجدية العربية (بالحروف العربية). إلا أن الديوان الذي يضم جميع القصائد تم طبعه من قبل محمد ملا مصطفى في "2004" و"2015". وبالإضافة إلى القصائد الكردية، كان الديوان يتضمن كذلك قصائد فارسية وعربية وتركية. معظم هذه القصائد، وخاصة القصائد التركية، كتبت على شكل شعر غزل. بالإضافة إلى ذلك، فقد أعطانا أحد أقاربه مخطوطة القصائد التركية الموجودة في ديوانه.

تم في هذا المقال التعرف على أشعار الصافي الهيراني التركية، وتم تقديم النص المكتوب للأشعار، وتم تحليل الأشعار. ولم تجر أي دراسة أكاديمية باللغة التركية من قبل حول هذه القصائد. وتهدف هذه الدراسة إلى تعريف الشاعر بعالم الأدب.

الكلمات الافتتاحية: الأدب الكلاسيكي الكردي، الصافي الهيراني، الديوان، القصائد التركية

Safi Hirani was a Kurdish poet who lived between the last quarter of the nineteenth century and the second quarter of the twentieth century. He had a book of poetry titled "Divan", which was published several times in the Arabic alphabet. However, the comprehensive collection of all his poems was published and issued twice in 2004 and 2015 by Mohammed Mullah Mustafa. In addition to Kurdish poetry, the book also includes Persian, Arabic, and Turkish poetry. Most of his poems, especially those written in Turkish, are in the form of ghazals. It is worth mentioning that the manuscript of the Turkish poems in his divan was provided to us by one of his relatives.

In this study, Turkish poems from Safi Hirani's book have been identified. Then we have done a comprehensive study of Turkish poetry. In addition, this study is the first attempt to exclude texts written in Turkish, because no research has been done on the poet's Turkish texts so far. With this study, it is aimed to introduce the poet to the world of literature.

Keywords: Kurdish Classical Literature, Sâfi Hîrânî, Diwan, Turkish Poems

SÂFÎ HÎRÂNÎ'NİN TÜRKÇE ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi ARSAN HASHIM MAHMOOD AL-SAQEE
Salahaddin Üniversitesi- Diller Fakültesi-Türk Dili Bölümü

ÖZET

Edebiyat tarihi birçok tarihsel aşamadan geçmiştir. Bunlardan biri de uzun bir tarihe sahip olan ‘‘Klasik Edebiyat’’tır. Bu edebiyatın yayıldığı bölgelerde birçok şair ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında farklı milletlere sahip olan şairler de meydana gelmiştir. Özellikle Irak’ta ve Irak Kürdistan Bölgesi’nde yaşayan birçok şair kendi anadilleri dışında Türkçe de şiirler yazmışlardır. Bunlardan birisi de Sâfi Hîrânî’dir.

Sâfi Hîrânî 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ikinci çeyreği arasında yaşayan ve Divan sahibi olan Kürt bir şairdir. Şairin divanı birkaç defa Arap alfabesiyle basılmıştır. Ancak bütün şiirlerin ihtiva ettiği divanı ‘‘2004’’ ve ‘‘2015’’ yıllarında iki defa Muhammed Molla Mustafa tarafından basılmıştır. Divanda Kürtçe şiirler yanında Farsça, Arapça ve Türkçe şiirler de mevcuttur. Bu şiirlerin çoğu ve özellikle Türkçe şiirleri gazel nazım şekli ile yazılmıştır. Ayrıca divanında bulunan Türkçe şiirlerin el yazması bir akrabası tarafından bize verilmiştir.

Bu makalemizde Sâfi Hîrânî’nin Türkçe şiirleri tespit edilmiş, şiirlerin transkripsiyonlu metni verilmiş ve şiirler hakkında bir inceleme yapılmıştır. Söz konusu bu şiirler hakkında daha önce Türkçe hiçbir akademik çalışma yapılmamıştır. Yapılacak olan bu çalışma ile şairi edebiyat dünyasına tanıtılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Kürt Edebiyatı, Sâfi Hîrânî, Divan, Türkçe Şiirleri.

Giriş

Klasik Edebiyatı uzun bir müddet varlığını sürdüren bir edebiyattır. Bu edebiyat çevresinde toplanan ve farklı milletlere sahip olan birçok şair ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan bu milletler kendi anadilleri dışında Türkçe de şiirler yazmışlardır. Özellikle Irak Kürdistan Bölgesi’nde yaşayan birçok Kürt şairi, Kürtçe yanında Türkçe şiirler de yazma

maharetini göstermişlerdir. Bu şairlerden bazıları bunlardır: Keyfî, Giryânî, Nefî, Fayık, Hâkî, Zîver, Rızâ, Nâbî, Şeyh Selîm Kîğî, Abubekir Efendi, Esîrî, Şeyhülislam İbrahim, Emin Feyzî, Molla Zahir Halûsî Bitlisi, Câhid, Pîrbâl Mahmud, Deştî ve Sâfî Hîrânî'dir.

Klasik Edebiyat'ta birçok şair divana sahiptir. Bu divanın içerisinde çeşitli nazım şekillerinden oluşan şiirler mevcuttur. Bu nazım şekillerinin içinde de en yaygını olan da gazellerdir. Klasik Edebiyat'ta şairler genellikle maharetlerini ve yeteneklerini göstermek için gazeller yazmışlardır. İyi şair olmanın en önemli özelliklerinden birisi de güzel gazel yazmaktır. Türk şiirinde olduğu gibi Kürt şiirinde de birçok şair gazel yazmakla maharetini göstermiştir. Özellikle 19. yüzyılda -makalemizin de konusu olan- Sâfî Hîrânî'nin hem divanı hem de Türkçe, Kürtçe, Farsça ve Arapça gazelleri mevcuttur.

19. yüzyıla Kürt şiirinin en verimli dönemini yaşadığını görmekteyiz. Bu dönemde Sâfî Hîrânî dışında birçok şairin ortaya çıkmıştır. Özellikle 19. yüzyılın birinci çeyreği ile 20. yüzyılın ikinci çeyreği arasında aşağıdaki şairleri sayabiliriz:

Keyfî (1814-1883), Celî (1834-1908), Ahter (1839-1888), Sâfî'nin babası Sâni (Ö.1906), Nihanî (1865-1934), Menfî (Ö.1921), Seyyîd Yakûp (1802-1875), Fayık (1806-1889), Cafer Kûlî (1814-1905), Hâcî (1816-1897), Fekî Kadir (1830-1890), Mehvî (1831-1906), Salih (1834-1905), Şeyh Rıza (1837-1910), Vefayi (1844-1902), Kadir (1849-1910), Harîk (1856-1909), Edeb (1859-1916), Halîl (1863-1923), Tahir (1878-1918), Teymûr (1830-1856), Kûşkî (Ö.1882), Ahî (1845-1906), Hâkî (1845-1906), Selmi Sine (1848-1911) ve kadın şairlerden ise Cihan Arâ (1858-1911), Mihribân (858-1905) ve Emine (Haznadar, 2010, 39-654).

Araştırmamızın konusu olan Sâfî Hîrânî hakkında Kürtçe olarak birçok çalışma yapılmıştır. İlk defa Muhsin Dizayi tarafından divanı bastırılmıştır (Dizayi, 1953). Daha sonra Give Mukriany (Mukriany,1973) tarafından divanı bastırılmıştır. Sonraki dönemde Muhammed Molla Mustafa Hîrânî tarafından 2004 (Hirani, 2004) ve 2015 (Hirani, 2015) yıllarında iki defa divanı bastırılmıştır. Sâfî hakkında iki defa de yüksek lisans tezi yapılmıştır. Birincisi Erbil SALahaddin Üniversitesi- Edebiyat Fakültesi'nde Serdar Ahmed Hasan (Hasan, 1993) tarafından, ikincisi SALahaddin Üniversitesi-Eğitim Fakültesi'nde Osman Abdullah Ferec (Ferec, 2005) tarafından yapılmıştır. Bunun yanında Sirvan Cebbar Emin-Renas Halis Nadir (Emin; Nadir, 2023, 483) tarafından ortaklaşa bir makale de hazırlanmıştır. Buna ilavaten Arapça olarak da Tahir Mustafa Ali (Ali, 2021, 197) tarafından bir makale hazırlanmıştır.

Sâfi Hîrânî hakkında bugüne kadar Türkçe olarak hiçbir akademik çalışma yapılmamıştır. Buna binaen bu çalışmamızda bu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Bu çerçevede çalışmamızda şairin hayatı, eğitimi, çocukları, edebî kişiliği, mahlası, tarikatı, ölümü, eserleri, Türkçe şiirlerin incelemesi, gazellerin incelemesi (uyağı, redifi, ölçüsü, beyit sayısı ve gazellerin transkripsiyonlu şekli) gibi konular ele alınmıştır. Daha sonra el yazmasından örnekler verilmiştir.

1. Sâfi'nin Hayatı ve Eğitimi

Sâfi Hîrânî 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ikinci çeyreği arasında yaşayan ve Divan sahibi olan klasik bir şairdir. Kürt bir şair olduğunu ve dört dille şiir yazdığını Kürtçe bir beytinde belirtmiştir:

”خوى كوردییه صافی له ههواى عیشقی تو ایستی

كوردی و عهره‌بى و فارسى و توركى بووه اشعار“ (G.8/7)

(Safi kendisi Kürt'tür. Senin aşkından dolayı Kürtçe, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazdı.)

Sâfi'nin asıl adı Mustafâ'dır. Babasının adı Abdullah, büyük dedesinin adı Şeyh Süleyman Hîrânî'dir. Annesinin adı ise Hemin Hanım'dır. Bir kız ve bir erkek kardeşi vardır. Erkek kardeşin adı Hamedemin Hîrânî'dir (Hasan, 1993, 9).

Sâfi'nin babası birçok eski ve yeni kaynakta adı geçen, şair ve coşkulu bir ilahiyatçıydı. Dinî ilimlerin yanı sıra irşad ve tasavvuf işleriyle uğraşan, aynı zamanda şiir ve edebiyatta da bilgi sahibi olan Abdullah, Kürtçe ve Farsça gazeller ve dinî şiirler yazmıştır. Şiirlerde “Sânî” mahlasını kullanmış ve 1906 yılında Hiran'da vefat etmiştir (Hirani, 2004, 11). Safi'nin büyük dedesi Şeyh Süleyman ise insanlar arasında çok tanınmış ve “Kadiriyye” tarikatına bağlı bir şeyhti. 18. yüzyılda Hîrân'da ve çevre köylerde idari görevler almıştır (Hasan, 1993, 8).

Sâfi, 1873 (Hirani, 2015, 19) yılında Hîrân Köyü'nde dünyaya geldi. Hîrân Hoşnav bölgesi, Şaklava ilçesinden Köysancak'a doğru yaklaşık (22) km uzaklıkta, dağ silsilesinin (Safin, Bayz Badinan, Avagird) yamaçlarında yer alan Şaklava ilçesine aittir. Şairin hayatını ve eserlerini yazan ve araştıran yazar ve bilim adamları, genellikle 1873 yılını Sâfi'nin doğum tarihi olarak kabul etmektedirler. Buna ek olarak şairin kimliğinde belirtilen yıl 1873 olarak kayıtlıdır (Hasan, 1993, 9). Bu bilgiler dışında Kerim Şaraza'nın “Koya u Şairani (Koya ve Şairleri)” adlı kitabına göre Safi 1876 yılında, araştırmacı Zübeyr Bilal İsmail “Ulama ve Medaris fi Erbil

(Erbil’de Alimler ve Mektepler)’’ kitabında ve (Al-Hükm Al-Zati, Temmuz 1986) dergisinde Safi’nin doğum tarihi 1876 yılı olarak göstermiştir. Molla Mamdu’un ‘‘Bnamalani Banavbangi Ravanduz (Ravanduz Ünlü Aileleri)’’ adlı kitabının 168. Sayfasında Safi’nin doğum yılını 1875 olarak belirtmektedir. Ayrıca Muhsin Dizayi 1953 yılında ‘‘Safi Divanı’’ kitabında Safi’nin 1876 yılında doğduğunu göstermektedir.

Şair, ilk dinî tahsilini babasından aldı. Hîrân Okulu’nda öğrenimine devam etti ve ardından bölgedeki okullara gitti (İsmail, 1984, 24). Bir süre Ravanduz ve Erbil’de eğitim gördü. Daha sonra Köysancak’a giderek Molla Ahmedî Homer Gumbatî ve Molla Ahmedî Raş yanında dersler aldı (Hirani, 2004, 13).

Sâfi, bir süre Câmî Camisi’nde Molla Sadık’ın yanında eğitim aldı. Sonra Lacan’da ve Pesevî’de dersler aldı. Ardından Sablağa giderek birkaç yıl boyunca Kâzî Muhammed’in babası Kâzî Ali ile Şadervişi Camisi’nde okudu. Bu süre zarfında Arapça ve Farsça bilgisini de geliştirdi (Hasan, 1993, 12).

Şair, 1906 yılında 33 yaşına vardığında babası vefat etmiştir (Şaraza, 1961, 42). Vefatın ardından babasının yerine geçerek ‘‘Kaka Mustafa Hîrânî’’ adıyla ün kazanmıştır. Böylece şair hayatında yeni bir döneme başlamıştır.

Sâfi büyük bir çevreye sahipti. Şaklava’da neredeyse her kesimle iyi ve güçlü bir arkadaşlığı vardır. Şaklava dışında birçok bilgin, yazar ve ünlü kişi ile de dostluğu vardı. Yukarıda bahsedilen yerler dışında Balakayatî, Kerkük, Bağdat ve Musul’u da ziyaretlere gitmiştir. Bunun yanında birçok dostu Hîrân’a onun ziyaretine giderdi (Hirani, 2015, 27). Ayrıca Türkiye’de Şemdinli ve İstanbul’u ziyaret edip İstanbul’da altı ay kadar kaldığı söylenmektedir (Hasan, 1993, 36).

2. Sâfi Hîrânî’nin Çocukları

Sâfi Hîrânî hayatı boyunca 3 kez evlenmiştir. Bunun neticesinde 7 oğul ve 6 kıza sahip olmuştur. Büyük oğlunun adı Ali (Hacı Molla Kaka)’dır. Ali, babasının yolunu tutarak müridlik, dervişlik ve şeyhlik yapmıştır. Ayrıca şiirler yazarak ‘‘Sevfet’’ mahlasını kullanmıştır. Babasının ölümünden sonra yerine geçerek onun istikametinden yürümüştür. Ali, Hîrân’da 1977 yılında vefat etmiştir. Sâfi’nin ikinci oğlu Molla Aziz’dir. O, 1986 yılında Hîrân’da vefat etmiştir. Üçüncü oğlunun adı Enver’dir. O, 1980 yılında Hîrân’da vefat etmiştir. Dördüncü oğlu olan Cafer, 1987 yılında Hîrân’da vefat etmiştir. Beşini oğlu ‘‘Kaka Gavs’’ adıyla ile tanınan Şeyh

Abdülkadir'dir. Abdülkadir de babası gibi şairdir. Şiirlerde "Sozî" mahlasını kullanmıştır. Şeyh Abdülkadir 1990 yılında Erbil'de vedat etmiştir. Şairin altıncı oğlunun adı Cüneyt'tir. O, 2003 yılında Erbil'de vefat etmiştir. Sâfî'nin son oğlu "Kaka Şeyh" adıyla da tanınan Şeyh Abdülkerim'dir. O da şairdir. Şiirlerinde "Vurya" mahlasını kullanmıştır.

Şair altı kıza sahipti. Adları: Fatma, Hatice, Zekiye, Gülizar, La'î ve Ayşe'dir. Sâfî'nin eşlerinin adlar ise Heybet Hanım, Mirari Hanım ve Ziyba Hanım'dır (Hirani, 2015, 62-65).

3. Sâfî Hîrânî'nin Edebî Kişiliği

Sâfî'nin şiire olan tutkusu daha genç yaşta başlamıştır. Şiire ilk adımını 14 yaşındayken atmıştır. Babası da şair olması onu daha fazla şiire teşvik etmiştir. Sâfî babasının ölümünden sonra yerine geçince maddî dünyayı bırakıp manevî dünyaya yöneldi. Daha sonra müritlerin, dervişlerin ve ibadet yolunu sevenlerin referans noktası oldu. Bu deneyimini özel bir tasavvuf ve şiir ekolü olan sadıklar korosuna taşıdı (Hirani, 2004, 13). Onun şiirlerinden aşk ve tasavvuf teması sıkça görülmektedir.

Sâfî, Nâlî, Sâlim ve Mustafa Beg gibi Kürt şiir ekolünün önde gelen öğrencilerinden biridir. Şiirlerinde tasavvuf hakimdir. Tasavvuf dilini ve tasavvufî duruşları birleştirmiş, onlara karanlıktan arınmış bir ışık vermiştir (Hirani, 2004, 82).

Sâfî Hîrânî, Melaye Cezîrî, Harîk ve Mahvî ile aynı yolda tasavvufle edebiyatı birleştiren ünlü şairlerden biriydi. Sâfî için aşk ve tasavvuf öyle bir duyguydu ki, bütün bedenine dokunuyordu ve gerçek aşk ateşini hangi yaşta yaşadığını anlatamıyordu. Rabbine mutlak iman edebilmek için sürekli hakikati idrak etmeye çalışmıştır. Bu nedenle Nasut'un dünyası onun için değersizdi (Hirani, 2004, 14-15).

Sâfî, tasavvufunun yanı sıra manevî bir hikmet ve felsefe kuyusunu da şiirlerine çekmiştir. Şiirlerinde şaraptan, rüzgardan bahsedildiği gibi müzik ve ses de şiirlerinin diğer bazı geniş yönlerini oluşturur.

Şair, ne kadar tarikat ocağında yanmışsa ve ne kadar maneviyatı varsa sözleri bile duygu yüklüydü. Aşk tutkusu bedenini o kadar ele geçirmiştir ki, ne kadar ağlasa da hâlâ duygularını ifade edecek çok az şey vardır. Onun kalbinde ve zihninde tasavvuf aşkıyla dolmayan yer yoktu (Hirani, 2015, 62-65).

4. Sâfî Hîrânî'nin Mahlası

Sâfi, Türkçe, Kürtçe, Farsça ve Arapça şiirlerinde mahlas olarak “Sâfi”yi kullanmıştır. “Sâfi” sözcüğü anlamı bakımından saflığı ve temiz bir kalbi ifade ettiği için bu mahlası seçtiği söylenmektedir (Hasan, 1993, 9). Ayrıca Sâfi, tavavvuf aşığı bir şair olduğu ve insanların Allah’a saf ve temiz bir kalple ulaşacağından dolayı bu mahlası seçtiğini de tahmin edebiliriz.

Şair, bütün nazım şekillerinde “Sâfi” mahlasını kullandığı görülmektedir. Ayrıca Türkçe şiirlerinde mahlası son beyitte kullanmıştır.

Şâfi her hâlde olan maşşâd-ı bi’z-zât budur
Yine ol şâh-ı cihân lütfunı izhâr itsün (G.3/7)

5. Sâfi Hîrânî’nin Tarikatı

Sâfi Hîrânî’nin dedesi Şeyh Süleyman Hîrânî “Kâdiriyye”¹ tarikatına bağlı bir şeyhti. Babası Abdullah da bu yoldan giderek ölümüne kadar “Kâdiriyye” tarikatına hizmet etmiştir. Sâfi, babasının ölümünden sonra o da bu tarikata bağlı kalarak birçok mürit ve derviş yetiştirmiştir

Sâfi, Şeyh Abdülkadir Geylanî’ye² duyduğu sevgiden dolayı oğullarından birisinin adını Abdüllkadir koyarak ona Geylanî’nin de lakabı olan “Gavs” adını takmıştır.

Sâfi Türkçe gazellerinde 2 beyitte Şeyh Abdülkadir Geylanî’nin sevgisinden bahsetmektedir. Şair, şeyhe olan sevgisini pekiştirmek için Bağdat’a gittiğinde Şeyh Abdülkadir Geylanî’nin makamına ziyaret edip inzivaya çekiliğini bir beyitte ifade etmiştir (Hirani, 20024, 29):

Şâfi cânîñ dañi at kapına Bağdadın
Yine manzûr-ı şehi mafhâr-ı Geylân olasin (G.6/7)

Sâfi “her kim Şeyh Abdülkadir’e meyli varsa, canla başla çalışmalı, ilahî feyizden mahrum kalmasın” diye bir beytinde de şeyhi işaret etmektedir:

Kimiñ meylitse feyz-i haqda maħrûm olmasın Şâfi
Gerek biñ cânı atsun Baba Gavda çok sa’âdet var (G.1/7)

¹ Kâdiriyye: Abdülkâdir-i Geylânî’ye (ö. 561/1165-66) nisbet edilen İslâm dünyasının ilk ve en yaygın tarikatı (Azamat, 2001, 131).

² Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî (ö. 561/1166) Kâdiriyye tarikatının kurucusudur (Uludağ, 1988, 234).

6. Sâfi Hîrânî'nin Ölümü

Sâfi'nin ölüm tarihiyle ilgili birçok görüş vardır. Givê Mukriany'e göre 1941 (Mukriany, 1973, 12), Muhsin Dizayi'ye göre 1941 (Dizayi, 1953, 11), Abdulgani Ali Yahya'ya göre 1938 (Yahya, 1988, 4), Seyyit Abdulhamit Succadî'ye göre H.1361 (Sucadi, 1375, 479) ve şairin oğlu Şeyh Abdulkadir'in 25 Muharrem 1361 tarihinde Sâfi'nin vefat ettiğini belirtmişlerdi. Bütün bu bilgiler çerçevesinde şairin 12.02.1942 (25 Muharrem 1361) tarihinde Hîrân'da dünyaya gözünü yumduğunu göstermektedir. Sâfi, daha önceden kendi eliyle kazdığı Şeyh Süleyman Hîrânî mağarasına gömülmüştür (Hirani, 2004, 43).

7. Sâfi Hîrânî'nin Eserleri

Sâfi Hîrânî'nin Divanı'nın çeşitli şiirlerden ve dillerden oluşan 9 nüsha el yazması mevcuttur. Bu nüshaların sadece birinde Türkçe şiirler içermektedir (Hirani, 2015, 77-78). Şairin birkaç kez şiirleri ve divanı toplanarak basılmıştır. Ama bütün şiirlerin toplanması asıl divanı Muhammed Molla Mustafa Hîrânî tarafından basılmıştır. Bu divan Arap alfabesiyle basılıp Sâfi'nin Kürtçe, Farsça, Arapça ve Türkçe'den oluşan bütün şiirleri kapsamaktadır.

Muhammed Molla Mustafa, Sâfi Divanı'nı iki defa basmıştır. Birincisi 2004'te, ikincisi ise 2015 yılında basılmıştır. Birinci baskı 608 sayfadan oluşurken, ikinci baskı 696 sayfadan oluşmaktadır. Birinci baskı ile ikinci baskı arasındaki fark sadece Kürtçe şiirlerin sayısı bakımından bir değişiklik vardır.

Divanın birinci baskısında Kürtçe ile yazılan şiirler içinde 1 kaside, 52 gazel, 4 dördlükler, 2 muhammes ve 11 tahmis vardır. Sâfi'nin hem gazellerine tahmis yapılmış hem de devrin ileri gelen şairlerin gazellerine tahmis etmiştir. Farsça şiirlerinde 1 kaside, 140 gazel, 1 mesnevi, 5 murabba, 1 muhammes mevcuttur. Türkçe şiirlerinde ise 7 gazel mevcuttur. Ayrıca Safi'nin dört dille ve 9 beyitten oluşan bir gazeli de vardır. Bu gazelin birinci, ikinci ve dokuzuncu beyti Kürtçe, üçüncü ve dördüncüsü Türkçe, beşinci ve altıncısı Arapça, yedinci ve sekizinci beyti ise Farsça'dır (Bkz. Hirani, Safi Divanı, 2004).

Divanın ikinci baskısında Kürtçe ile yazılan 1 kaside, 53 gazel, dördlükler, 2 muhammes, 14 tahmis mevcuttur. Farsça ve Türkçe şiirler ise birinci baskıdaki olduğu gibi aynı sayıdadır (Bkz. Hirani, Safi Hirani Divanı, 2015).

Birinci ve ikinci baskıdaki divanda Türkçe şiirler hem Arap alfabesi hem de latin alfabesiyle bastırılmıştır. Ancak el yazmasıyla karşılaştığımızda birçok hata ve eksiklik ortaya çıkmıştır. Bunları tekrar gözden geçirilerek transkripsiyonlu olarak yayınlanmaya hazırlanmıştır.

Yukarıda zikredilen nüshalarından sadece birinde Türkçe şiirler mevcut olduğunu belirtmiştik. Bu nüsha Sâfi'nin oğlu olan Molla Aziz Hîrânî nüshasıdır. Nüsha 97 sayfa (15,5x10,5) cm ölçülü, 70'e yakın Kürtçe şiir ve 7 adet Türkçe gazel şiiri mevcuttur. Ayrıca 9 beyitlik Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Farsça ile yazılan bir gazeli de bulunmaktadır.

Bu nüsha altıncı sayfadan başlanmakta ve her şiirin sonunda (وله ايضا) ibaresi vardır (Hirani, 2015, 77). Buna ek olarak Türkçe gazellerin olduğuna dair (وله ايضا غزليات تركي) ibaresi mevcuttur.

Makalemiz hazırlarken bu el yazması nüshası esan alınmıştır. Buna ek olarak Muahmmmed Molla Mustafa Hîrânî'nin bastığı Sâfi divanlarından da faydalanmıştır. Muahmmmed Molla Musatafa'nın nüshası içinde bulunan Türkçe şiirlerin el yazması şairin torunu tarafından şahsımıza verilmiştir.

8. Sâfi Hîrânî'nin Türkçe Şiirlerin İncelemesi

Sâfi'nin şiirlerinde Kürtçe, Farsça ve Arapça dışında Türkçe de şiirleri mevcuttur. Türkçe şiirlerinin nazım şekillerine bakıldığında hepsi gazel olarak tespit edilmiştir. Şairin toplam 7 gazeli vardır. Buna ek olarak da 1 gazeli dört dille yazılmıştır. Bu konu “Gazellerin İncelemesi” kısmında ele alınmıştır.

Bu bölümde 19. yüzyılda gazelleri ile ünlü olan şahsiyetlerden biri olan Safi Hîrânî'nin yazmış olduğu gazellerin incelemesi, uyağı, redifi, ölçüsü ve beyit sayısı açısından incelemesi yapılmıştır. Son olarak da gazellerin transkripsiyonlu şekli ve el yazması örnekleri verilmiştir.

8.1. Gazellerin İncelemesi

Sâfi'nin elimizde bulunan el yazması ve divanlarında tespit ettiğimiz 7 adet gazeli vardır. Ayrıca Türkçe, Kürtçe, Arapça ve Farsça'dan oluşan 9 beyitlik bir gazeli (G.8) de mevcuttur. Bu gazelin üçüncü ve dördüncü beyitleri Türkçe'dir. Birinci, ikinci ve dokuzuncu beyti Kürtçe, beşinci ve altıncısı beyti Arapça, yedinci ve sekizinci beyti ise Farsça'dır.

Arapça beyitlerinden bir tanesi şu şekilde;

”لو جسمي بعيد لك فالروح قريب
أن ترحم بالروح وان تقتل فاختر“ (G.8/6)

(Bedenim sizden uzaksa da ruhum sana yakındır. Ya ruhuma rahmet edersin ya da beni öldürürsün, bunlardan birini seç.)

Kürtçe beyitlerinden;

”ای بادی صبا ههسته له حالم بهوه هوشیار

شرحی دلی ماتهم زهدهکهی من بهره بۆ یار“ (G.8/1)

(Ey sabah rüzgarı, kalk halimden, şuurlu ol, kederli yüreğimi anlat, götür dostuma.)

Farsça beyitlerinden;

”بسی ایام رفت و عمر مارا نیم نفس باقی است

به غیر از تو معین و یاورى نه اى شه بغداد“ (G.7/6)

(Hayat kısa ve geçti, yarım nefes kaldı, senden başka yardımcı yoktur ey Bağdat Kralı.)

Sâfî'nin gazellerin birinde (G.7) beşinci beytin ikinci mısrası Arapça'dır. Aynı gazelin altıncı beyti Farsça ve yedinci beyit ise Kürtçe ile yazılmıştır. Türkçe gazeller içinde bulunan Arapça, Farsça ve Kürtçe beyitlerin ve mısraların Türkçeye çevirisi traskripsyonlu metnin dipnotlarında yapılmıştır.

El yazma ile divanları karşılaştırdığımızda birçok hata ve eksiklik ortaya çıkmıştır. Bazen hata ve eksiklikler el yazmada, bazen divanlarda, bazen de ikisinde yapılmıştır. Bu hata ve eksikliklerin bazıları şu şekildedir:

Mısralar ve beyitler aruz veznine uygun yapılmamış, beyitlerin vezni bulunamamış, kelimelerin okunuşu ve yazılışlarında yanlışlıklar vardır. Ayrıca tamlamalarda büyük eksiklikler vardır. Özellikle Farsça tamamlamaları neredeyse hiç yapılmamıştır.

Sâfî imla hususunda birçok yerde kâf-i nûnî “ñ” yerine normal “n”yi kullanmıştır. Aşağıdaki kelimeleri örnek olarak verebiliriz:

Alsañız (السنز), Kimiñ (کيمن), Āşkıñ (عاشقن), Ƨa'ātın (طاعتن), şāhıñ (شاهن), Haqqıñ (حقن), pīriñ (پیرن), Qarāriñ (قرارن), bunuñ (بونن)

Bunun yanında el yazmada (biñ) kelimesi bazen (بن) bazen de (بين) olarak yazılmıştır. Örnek olarak:

Velî fetħindeki her laħzada yüz biñ (بن) melāmet var (G.1/1)

Gerek biñ (بين) cānı atsun Baba Gavḏa çok sa'ādet var (G.1/7)

19. yüzyılda Irak sahasında ve özellikle Türkmen şairlerin yazdığı gazellerde genellikle bir başlığı vardır. Bu başlık o gazel içindeki konuyu belirtmektedir. Sâfi Hîrânî'nin gazellerinde ise hiç bir başlık yoktur. Her gazelden sonra (velahu eyzan وله ايضا) ibaresi yer almaktadır.

Şair gazellerinde birkaç yerde Türkmençe kelimelere yer vermiştir. Bu kelimeler içersinde “gönül” anlamı veren “gevil”, “sinen” anlamı veren “sinev”, “aklına” anlamı veren “akluva”, “başına” anlamı veren “başuva” gibi kelimeleri kullanmıştır. Örnek olarak:

Sen ki dünyâya tutulmuş ne bilür bunda ne var
Ölse **sinev**de meger hâne-i esrâr itsün (G.3/4)

Adam ol **başuva** koy sâki kademgâhından
Sâkiden almasañız ‘**akluva** nādân olasin (G.6/6)

Sâfi'nin gazellerine bir bütün olarak bakıldığında aşk temasına sık sık rastlanmaktadır. Bu konu hakkında seçme beyitlerden örnek vererek anlatalım;

Bir beytinde sevgiliye olan aşk hasretini anlatır. Bu ateşten onu kurtabileceğini, ona yardım edebilecek birini arar,

Gevlimiz yâre gider kimse olur çar itsün
Bahtı yanmış hele kim var ise bîdâr itsün (G.3/1)

başka bir beytinde aşkına olan bağlılığı yüzünden korkusunu anlatır. Ya bu aşk onu kandırırsa, onu dünya aleme rezil ederse diye haykırır,

Çorçaram ‘aklımı bu deli gönül yâr olsa
Ben daği ‘âlem-i rüsvâ ile icbâr itsün (G.3/2)

Aşkın deli ve sarhoş olduğunu zannetme der. Bunun ayyaşını tekrar ayık hale getirdiğini de göreceksiniz diye ifade eder,

Şanma mest-i mey-i ‘aşkıñla cunūniyeti var
Göresen vaqtiyle bu mestiye hüşyâr itsün (G.3/3)

başka bir beytinde sonsuz hayata kavuşmak için malını, başını, canını sadakatle feda etmek, aşkı inkar edenin elinde değildir der,

Düşmez elinde hayât-ı ebedi münkir-i ‘aşk
Yâ bu māl u ser ü cân şarf-ı vefādâr itsün (G.3/4)

Sâfi diğeri bir beytinde ey âşık! Felek hased, garaz ve zandan dolayı, âşıkların kinleriyle kalmış, her vakit bunların yanındadır der. Ayrıca bunlardan uzak durmakta rahatlık var diye ifade eder,

Felek kim kine-i ‘uşşâkla kalmış bundadır her vaqt

Ĥesâdetden gerez zannında ‘âşık bunda rāhat var (G.1/6)

Aşk konusuna yine değinen Sâfi nida ile başlayan bir beytinde “ey hoca, aşkın kötü aşk olduğunu düşünme. Bunu kimin aklına sokarsa hepsi soygundur” der,

Şanma ey ĥâce ki ‘aşk-ı fenâ sevdâdır

Her kimiñ ‘aklında itdiyse hepsi yağmadır (G.2/1)

Buna ek olarak aşağıda en çok aşk temasını içerdiği seçme beyitler verilmiştir:

‘Āşkıñ rişte-i imānı Ĥudā’dan alınmışdır

Ṭa’atıñ varsa ki yadına bes mevlâdır (G.2/2)

Göñül var bir tılısm içinde ammâ âşikâr olmaz

Ki ‘âşık olmasa kimse çıkarsa iktidâr olmaz (G.4/1)

O kimdir bu tılısmından taħammül itse bir laħza

Ki ‘âşkıñ düzahından ġayre ‘âşık pây-dâr olmaz (G.4/2)

Bu âteş âh ‘âşıkdan çıkar andan ĥarârat var

Anuñcün korquyor eflāk aşlâ ber qarâr olmaz (G.4/3)

Havâ-yı yarı kesme Şâfi’yâ dünyâ ü uħradan

Ki ‘âşkıñ yolunı o yol degil ĥavf u ricâ olsun (G.5/6)

‘Aqıl eger var ise ‘aşkındaki şeydâ-yı âl

Şanki dīvâne-i ‘aşkıñ gibi insân olasın (G.6/3)

Olur sâķī mey-i ‘aşkındadır ol bāde-i şahbâ

Ki piriñ ‘aşkına her devreden virsin dil-i şeydâ (G.7/1)

8.1.1. Uyak (Kafiye)

Sâfî Hîranî'nin gazellerini bir bütün olarak el alındığında klasik şiiri genel uyak sistemi olan tam ve zengin uyak hakimdir. Şair, yarım uyağı ise hiçbir gazelde kullanmamıştır. Buna ek olarak 4 yerde tam, 4 yerde ise zengin uyak kullanmıştır. Aşağıda tam ve zengin uyak hakkında örnekler verilmiştir:

Tam uyak:

Karârîñ kalmamış arâmı yoq eyyâm-ı firkatda
Daha naşıl bu cüz-i ihtiyâr kılsun bunuñ sevdâ (G.7/2)

Bu rüsvâ göñlümüzden 'aql bilmez rāh-ı tedbîriñ
Meger bu dili gevlim ben idersem garqa-ı deryâ (G.7/3)

Zengin uyak:

'Aqıl eger var ise 'aşkındaki şeydâ-yı āl
Şanki dīvāne-i 'aşkıñ gibi insān olasın (G.6/3)

Her kimiñ deyri rızā gitse ne lāzım ka'be
Deyri 'aşkında olan 'ālem-i 'irfān olasın (G.6/4)

Uyak konusunda düzenli bir şekilde hareket eden Sâfî, özellikle Farsça ve Arapça sözcükleri uyakta kullanmıştır. Ara sıra Türkçe kelimeler de kullandığı görülmektedir. Uyakta Arapça sözcüklerin kullandımı Farsça sözcüklere göre daha fazladır. Ayrıca şair, Arapça-Farsça, Farsça- Arapça ve Türkçe-Farsça sözcükleri de uyak olarak kullanmıştır.

Arapça sözcüklerle yapılan uyak:

Felek kim kine-i 'uşşākla kalmış bunda der her vaqt
Hesâdetden gerez zannında 'aşık bunda rāhat var (G.1/6)

Kimiñ meyl itse feyz-i haqda maħrūm olmasın Şāfî
Gerek biñ cānı atsun Baba Gavda çok sa'adet var (G.1/7)

Farsça sözcüklerle yapılan uyak:

Olur sākī mey-i ‘aşkındadır ol bāde-i şahbā
Ki pīriñ ‘aşkına her devreden virsin dil-i **şeydā** (G.7/1)

Ķarārīñ Ķalmamış ārāmı yoĶ eyyām-ı firĶatda
Daha naşıl bu cüz-i ihtiyār Ķalsun bunuñ **sevdā** (G.7/2)

Türkçe sözcükle yapılan uyak:

Şanma ey ħāce ki ‘aşĶ-ı fenā sevdādır
Her kimiñ ‘aĶlında itdiyse hepsi **yaĶmadır** (G.2/1)

Arapça-Farsça sözcüklerle yapılan uyak:

Bu āteş āh ‘āşıĶdan ĶıĶar andan Ķarārat var
Onuñcün ĶorĶuyor eflāk aşlā ber **Ķarār** olmaz (G.4/3)

Velī bu dūzaĶ-ı ‘aşĶında ancaĶ biñde bir ĶıĶsa
Vefālı ucbe Ķalī yoĶsa şahş-ı **herze-kār** olmaz (G.4/4)

Farsça- Arapça sözcüklerle yapılan uyak:

Gevlimiz yāre gider kimse olur Ķar itsün
BaĶtı yanmış hele kim var ise **bīdār** itsün (G.3/1)

ĶorĶaram ‘aĶlımı bu deli göñül yār olsa
Ben daĶi ‘ālem-i rüsvā ile **icbār** itsün (G.3/2)

Türkçe- Farsça sözcüklerle yapılan uyak:

Göñül dünyāyı at ‘uĶbā-yı āl tāki şafā olsun
Cefāyı yāra Ķek tāki vefāsı bir **daha** olsun (G.5/1)

Tedavī zaĶm-ı hicrāna emel itme Ķabīblerden
Ki yārın yarası herkes devā yoĶ tā **şifā** olsun (G.5/2)

Aşağıdaki tabloda gazellerin numarası, uyağı ve türü gösterilmiştir:³

GAZEL NU.	UYAK	UYAK TÜRÜ
1	at, et	Tam uyak
2	â	Tam uyak
3	âr	Zengin uyak
4	âr	Zengin uyak
5	â	Tam uyak
6	ân	Zengin uyak
7	â	Tam uyak
8	âr	Zengin uyak

8.1.2. Redif

Sâfi Hîrânî'nin 8 gazelin 6'sında redif kullandığı tespit edilmiştir. Bu rediflerin 5 adeti sözcük redifi, 1 adeti ise ek redifi olarak kullanılmıştır. Ayrıca şair, ek ve sözcük redifi bir arada hiç kullanmamıştır. Aşağıda rediflerle ilgili örnekler verilmiştir:

Ek ile yapılan Redif:

Yalınız cübbe ü 'ammāme degil ta'āt haq
Sen gibi gevlene her hâlde dolan dünyâdır (G.2/3)

Atınız elbise ü 'aceb ü riyā qalbenden
Ger ümîdinde olan amti'a-1 'uqbâdır (G.2/4)

Sözcüklerle ile yapılan Redif:

Bu evşâfiñ gerek tül-i hayâtında devām itsün
Devām ger itmesün her lâşe şâyân-i mezâr **olmaz** (G.4/5)

Mecāzen ismini düzâh burakmış fi'l-ḥaḳîḳatda
Cināniñ ravzasıdır bu anuñçün her cebār **olmaz** (G.4/6)

³ Bütün tablolarda gazellerin sıralaması "Gazellerin Transkripsiyonlu Şekli" bölümünün sırasına göre düzenlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda gazellerin numarası, redifi ve türü gösterilmiştir:

Gazel Nu.	Redif	Redif Türü
1	Var	Sözcük redifi
2	-dır	Ek redifi
3	İtsün	Sözcük redifi
4	Olmaz	Sözcük redifi
5	Olsun	Sözcük redifi
6	Olasın	Sözcük redifi
7	-	-
8	-	-

8.1.3. Ölçü (Vezin)

Klasik Edebiyatı'nda kullanılan ölçü aruzdur. Bu edebiyat içerisinde her neredeyse eser veren bütün şairler aruz veznini kullanmışlardır. Sâfî Hîranî de Türkçe gazellerinde aruz veznini kullanmakta özen göstermiştir. Şair gazellerinde 3 farklı aruz kalıbı kullandığı görülmektedir. Bu kalıplar klasik edebiyatında en çok tercih edilen kalıplardır.

Sâfî, aruz ölçüsünü başarılı bir şekilde kullanmıştır. Gazellerinde vasıl (ulama)'ya pek çok yerde ratlanmaktadır. Medd ise sık sık yer almaktadır. İmale az da olsa görülmektedir. Genellikle dizelerde vezin kuruşu görülmemektedir. Zihaf ise nedeysen hiç bulunmamaktadır.

İmale Örneği

Taḥammül var ise elindedir miftāḥ dergāhın

Yok ise el uzatma şanki biñ çāh-ı nedāmet var (G.1/2)

Ulama Örneği

Bu devrādan ümīd lezzetiñ kesi 'ākıl ol zīrā

Devāmı kimse yok dünyāda koy tāki fenā olsun (G.5/3)

Medd Örneği

O kimdir o tılısmından taḥammül itse bir laḥza

Ki 'aşkıñ dūzahından gayr-i 'āşık pāy-dār olmaz (G.4/2)

Aşağıdaki tabloda gazellerin numarası ve kullanılan aruz kalıbı gösterilmiştir:

Gazel Nu.	Kullanılan Aruz Kalıbı
1	Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün
2	Fe'ilātün(Fā'ilātün)/ Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün (Fā'lün)
3	Fe'ilātün(Fā'ilātün)/ Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün (Fā'lün)
4	Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün
5	Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün
6	Fe'ilātün(Fā'ilātün)/ Fe'ilātün / Fe'ilātün / Fe'ilün (Fā'lün)
7	Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün/ Mefā'ılün
8	Mef'ülü Mef'āilü Mef'āilü Fe'ülün

8.1.4. Beyit Sayısı

Gazellerin beyit sayısı bakımından ele alındığında şair, bütün şiirleri beyitler hâlinde yazdığı tespit edilmiştir. En kısa gazel 6, en uzun gazeli ise 9 beyitten oluşmaktadır. Şairin 8 gazelin 6'si 7 beyitten, 1'i 6 beyitten ve 1'i de 9 beyitten oluşmaktadır. Bu beyitler arasında daha önceden de belirttiğimiz gibi Farsça, Arapça ve Kürtçe beyitler ve mısralar mevcuttur.

Aşağıdaki tabloda beyit sayısı, tekrarlama sayısı ve gazellerin numarası gösterilmiştir:

Beyit Sayısı	Tekrarlama Sayısı	Gazel Numarası
6 beyitten oluşan gazeller	1 defa	5
7 beyitten oluşan gazeller	7 defa	1, 2, 3, 4, 6, 7
9 beyitten oluşan gazeller	1 defa	8

Ayrıca gazellerin numarasına göre beyit sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Gazel Nu.	Beyit Sayısı
1	7 beyit
2	7 beyit
3	7 beyit
4	7 beyit
5	6 beyit

6	7 Beyit
7	7 Beyit
8	9 Beyit

8.1.5. Gazellerin Tanskripsiyonlu Şekli⁴

(G.1)⁵

Mefā‘īlün/ Mefā‘īlün/ Mefā‘īlün/ Mefā‘īlün

V - - - / V - - - / V - - - / V - - -

1. Göñül kâşânesin çekmekte bir durc-i emānet var
Velī fetħindeki her laħzada yüz biñ melāmet var
2. Taħammül var ise elindedir miftāħ dergāhın
Yok ise el uzatma şanki biñ çāh-ı nedāmet var
3. Nitekim bu ma‘ādın alsañız dünyā u ‘uķbādan
Süleymān ħātemin alır her ikiden berā’at var
4. Gerek muħrem olursa ucbi terk itse emel kesse
Danā’at bu fenā şeyden çıkar zîrā şa’āmet var
5. Nacābet ehliyse şarf-ı nażar lāzımdı bunlardan
Ve yaħūd cāme-i kā‘be girinmesin sefāhet var
6. Felek kim kine-i ‘uşşāka ħalmıř bundadır her vaķt
Ĥesādetden gerez zannında ‘āşık bunda rāħat var
7. Kimiñ meyl itse feyż-i ħaķda maħrüm olmasın Şāfi

⁴ Gazellerin Tanskripsiyonlu şeklini oluştururken Molla Aziz Hîrânî’nin el yazması esas alınmıştır.

⁵ El yazması, varak halinde değil, sayfa şeklinde numaralanmıştır. El yazma s.61-62.

Gerek biñ cānı atsun Baba Gavða çok sa‘ādet var

(G.2)⁶

Fe‘ilātün/ Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün

(Fā‘ilātün)

(Fā‘lün)

V V - - / V V - - / V V - - / V - -

(- V - -)

(- -)

1. Şanma ey hūce ki ‘aşk-ı fenā sevdadır
Her kimiñ ‘aqlında itdiyse hepsi yağmadır
2. ‘Āşkıñ rişte-i imānı Hūdā’dan alınmışdır
Ta‘ātıñ varsa ki yadına bes mevlādır
3. Yalıñız cübbe ü ‘ammāme degil ta‘āt haq
Sen gibi gevlide her halde dolan dünyādır
4. Atıñız elbise-i ‘aceb ü riyā kalbinden
Ger ümīdinde olan amti‘a-ı ‘uqbādır
5. Şanki bu berzāh-ı hestīde hicābıñ çok var
Yoksa nūr-ı haqq göñlünde hemān peydadır
6. Ne vaqit kalbuve bu nūra şafāsı aldı
Bu ‘avālım sene mehiyetiñi ifşadır
7. Şāfi bu hikmet-i ‘aşkında kitābı okumuş
Bu kütüphāneye şāhib-i şeh-i bağdadır

(G.3)⁷

⁶ El yazma s.63

Fe‘ilātün/ Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün

(Fā‘ilātün) (Fā‘lün)

V V - - / V V - - / V V - - / V V -

(- V - -) (- -)

1. Gevlimiz yāre gider kimse olur çar itsün
Bahtı yanmış hele kim var ise bīdār itsün
2. Korkaram ‘aqlımı bu deli gönül yār olsa
Ben daḥi ‘ālem-i rüsvā ile icbār itsün
3. Şanma mest-i mey-i ‘aşkıñla cunūniyeti var
Göresen vaḳtiyle bu mestiye hüşyār itsün
4. Sen ki dünyāya tutulmuş ne bilür bunda ne var
Ölse sīnevde meger ḥāne-i esrār itsün
5. Düşmez elinde ḥayāt-ı ebedi münkir-i ‘aşk
Yā bu māl u ser ü cān şarf-ı vefādār itsün
6. Cānımız cān-ı cihān kimse bahāsız alamaz
Alur ammā daḥi cān yāra fedākār itsün
7. Şāfi her ḥālde olan maḳşad-ı bi’z-zāt budur
Yine ol şāh-ı cihān lütfunı izhār itsün

(G.4)⁸

Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün

V - - - / V - - - / V - - - / V - - -

⁷ El yazma s.64.

⁸ El yazma s.65.

1. Göñül var bir tılısm içinde ammā āşikār olmaz
Ki ‘āşık olmasa kimse çıkarırsa iktidār olmaz
2. O kimdir bu tılısmından taḥammül itse bir laḥza
Ki ‘āşık dūzahından ğayre ‘āşık pāy-dār olmaz
3. Bu āteş āh ‘āşıkdan çıkar andan ḥarārat var
Anuñçün korkuyor eflāk aşlā ber karar olmaz
4. Velī bu dūzah-ı ‘āşıkında ancak biñde bir çıkırsa
Vefālı ucbe ḥalī yoksa şahş-ı herze-kār olmaz
5. Bu evşāfiñ gerek tül-i ḥayātında devām itsün
Devām ger itmesün her lāşe şāyān-ı mezār olmaz
6. Mecāzen ismini dūzāḥ buraḳmış fi'l-ḥaḳīkatda
Cināniñ ravzasıdır bu anuñçün her cebār olmaz
7. Bu devrān vefāsız Şāfi herkes kabiliyet yok
Ḥuşuş şāhiñ maḳāmı her gedāya intizār olmaz

(G.5)⁹

Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün

V - - - / V - - - / V - - - / V - - -

1. Göñül dünyāyı at ‘uqbā-yı al tāki şafā olsun
Cefāyı yāra çek tāki vefāsı bir daha olsun
2. Tedavī zaḥm-ı hicrāna emel itme tabīblerden

⁹ El yazma s.66.

Ki yārin yarası herkes devā yok tā şifā olsun

3. Bu devrādan ümīd lezzetiñ kes ‘ākıl ol zīrā
Devāmı kimse yok dünyāda koy tāki fenā olsun
4. Bilirsiñ ‘āşıkıñ meyḥānede niçün ikāmet var
Me-bādā ta‘atı cāmī‘ gibi hepsi riyā olsun
5. Ḥaqqıñ yolu unutmuş ‘ābid-i zāhir ‘ibādetde
Meger o ‘ābidiñ ḥaqqındaki ‘aynı rizā olsun
6. Havā-yı yarı kesme Şāfi’yā dünyā ü uḫradan
Ki ‘āşıkıñ yolunı o yol degil ḥavf u ricā olsun

(G.6)¹⁰

Fe‘ilātün/ Fe‘ilātün / Fe‘ilātün / Fe‘ilün

(Fā‘ilātün)

(Fā‘lün)

V V - - (- V - -)/ V V - - / V V - - / V - - (- -)

1. İhtilāt itme bu ‘ālemde perīşān olasın
Bu ‘imāretde ṭama‘ kesmese vīrān olasın
2. Ğam-ı devrānı burak fā’idesizdir herkes
Bu gedā yarı ṭutulma şeh-i devrān olasın
3. ‘Aqıl eger var ise ‘aşkındaki şeydā-yı āl
Şanki dīvāne-i ‘aşkıñ gibi insān olasın
4. Her kimiñ deyri rızā gitse ne lāzım ka‘be
Deyri ‘aşkında olan ‘ālem-i ‘irfān olasın

¹⁰ El yazma s.67.

5. Zülf-i zunnār tütarken daḥi at boynuda
Şeyh-i Şan‘ān gibi ‘aynı müslümān olasın
6. Adam ol başuva koy sākī kademgāhından
Sākiden almasañız ‘aqluva nādān olasın
7. Şāfi cānıñ daḥi at kapına Bağdadın
Yine manzūr-ı şehi mafhār-ı Geylān olasın

(G.7)¹¹

Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün/ Mefā‘ilün

V - - - / V - - - / V - - - / V - - -

1. Olur sākī mey-i ‘aşkındadır ol bāde-i şahbā
Ki pīriñ ‘aşkına her devreden virsin dil-i şeydā
2. Qarārıñ qalmamış ārāmı yoq eyyām-ı firkatda
Daha naşıl bu cüz-i ihtiyār qalsun bunuñ sevdā
3. Bu rüsvā göñlümüzden ‘aql bilmez rāh-ı tedbīriñ
Meger bu dili gevlim ben idersem garka-ı deryā
4. Bu ka‘r-ı baḥr-ı mümkündür ki alsun gevher-i maqşad
Ve illā her yeriñ düşmez ele talāy-ı dest ifşā
5. Ala pīr-i muğān vey nesl-i ‘Adnan mafḥaru’l-ekvān
وفي الدارين تفتح كل باب حيث من تهوى¹²

¹¹ . El yazma s.68. Bu gazelin beçinci beytin ikinci mısrası Arapça, altıncı beyti Farsça ve yedinci beyit ise Kürtçe’dir.

¹² “Her iki evde de her kapıyı dilediğiniz yerde açarsınız.”

6. بسی ایام رفت و عمر مارا نیم نفس باقی است
به غیر از تو معین و یاورى نه اى شه بغداد¹³
7. له ژیر پیی یارموه صافی سهرى خوت دابنی بهلكو
بكا رحمى كه جارئ تر له بؤت والا بكا دهرگا¹⁴

(G.8)¹⁵

Mef'ülü Mef'āilü Mef'āilü Fe'ülün
- - V / V - - V / V - - V / V - -

1. اى بادی صبا همسته له حالم بموه هوشیار
شرحى دلى ماتهم زدهمكهى من بهره بو یار¹⁶
2. لهو فرقت او وارمقى ماوه له عمرم
نومیدی حیاتم نییه روح نهبی غم خوار¹⁷
3. Acılığa düşdi şu garîb gönülüm heyhât
Vasılınla necât bulmasa bî-çâre kimi var
4. Kimse şoramaz 'illet 'uşşâkına hergiz
Tîmâre seniñ başkası yok zümre-i bîmâr
5. لا امنع عن قربك من لومة لائم
أن اصبر في بعدك قد تحرق بالنهار¹⁸
6. لو جسمي بعيد لك فالروح قريب

¹³ “Hayat kısa ve geçti, yarım nefes kaldı, senden başka yardımcı yoktur ey Bağdat Kralı.”

¹⁴ “Safi başını dostunun ayakları altına koy ki, sana merhamet etsin ve sana kapıyı tekrar açsın.”

¹⁵ El yazma s.6. Bu gazeli dört dille yazılmıştır. Birinci, ikinci ve dokuzuncu beyti Kürtçe, üçüncü ve dördüncüsü Türkçe, beşinci ve altıncısı Arapça, yedinci ve sekizinci beyti ise Farsça’dır.

¹⁶ “Ey sabah rüzgarı, kalk halimden, şuurlu ol, kederli yüreğimi anlat, götür dostuma”

¹⁷ “Evini, başını ve canını dostun ayaklarına koyana, ebedî mesken ve gaybın buluşması lâyıktır.”

¹⁸ “Yeterki sana yakın olayım, kınayanların kınaması umrumda değil. Senden uzak durmaya sabredersem ateşle yanabilirim.”

أن ترحم بالروح وان تقتل فاختر¹⁹

7. من مستم از آن بادهی صهبای تو لیکن
این سرّ تو در جلوه‌گه عشق تو هوشیار²⁰
8. کاشانه‌ی لاهوت بود لایق آن کس
مال و سر و جانش که نهاده به ره یار²¹
9. خوی کوردییه صافی له هوای عیشقی تو ایستی
کوردی و عصره‌بی و فارسی و تورکی بووه اشعار²²

Sonuç

Sâfi Hîrânî 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ikinci çeyreği arasında yaşayan ve Divan sahibi olan klasik bir Kürt şairdir. Kürtçe şiirleri yanında Türkçe, Farsça ve Arapça şiirleri de mevcuttur.

Bugüne kadar Sâfi Hîrânî'nin Türkçe şiirleri hakkında Türkçe hiçbir akademik çalışma yapılmamıştır. El yazmada ve divanlarda tespit ettiğimiz 7 adet Türkçe gazeli vardır. Ayrıca Türkçe, Arapça, Kürtçe ve Farsça'dan oluşan bir gazeli de mevcuttur. Türkçe gazelleri içinde Farsça, Kürtçe ve Arapça mısralar ve beyitler de bulunmaktadır.

Şairin gazellerinde aşk teması sık sık görülmektedir. Gazellerinde 3 farklı aruz kalıbı kullan Sâfi, uyak hususunda tam ve zengin uyağı kullanmıştır. Redif olarak da sözcük redifi daha çok tercih etmiştir. Buna ek olarak ara sıra Türkmence kelimelere de yer vermiştir. Sâfi Hîrânî, anadili Kürtçe gibi Türkçe diline de hakim olduğunu Türkçe şiirlerinden fark edilebilir.

Kaynakça

- Azamat, Nihat (2001), “Kadiriyeye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 24, TDV Yayınları, İstanbul.

¹⁹“Bedenim sizden uzaksa da ruhum sana yakındır. Ya ruhuma rahmet edersin ya da beni öldürürsün, bunlardan birini seç.”

²⁰“ Sabah şarabınla sarhoş oldum ama aşkınızın sahnesinde sırrınız bilinçli olarak ortaya çıkacaktır.”

²¹“Evini, başını ve canını dostun ayaklarına koyana, ebedî mesken ve gaybın buluşması lâyıktır.”

²²“Safi kendisi Kürt'tür. Senin aşkından dolayı Kürtçe, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazdı.”

- Devellioğlu, Ferit (2006), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Dizayi, Muhsin (1953), Safi Divanı, Maarif Yayınevi, Bağdat.
- Emin, Cebbar Emin; Nadir, Renas Halis (2023), Mitafori Cemki Aşk vak Geş u Rega le Şi'rakani Safida (Safi'nin Şiirlerinde Bir Yolculuk Olarak Aşkın Kavramsal Metaforu), Tovejer Dergisi, c. 6, No:1.
- Ferec, Osman Abdullah (2005), Rehendi Musika le Şi'ri Kurdiyakani Safida (Safi'nin Kürtçe Şiirlerinde Müzikal Boyut), Yüksek İslan Tezi, Salahaddin Üniversitesi-Eğitim Fakültesi, Erbil.
- Haznadar, Maruf (2010), Mijoy Edebi Kurdi (Kürt Edebiyatı Tarihi), c. 4, Aras Matbaası, Erbil.
- Hirani, Muhammed Molla Mustafa (2004), Safi Divanı, Eğitim Bakanlığı Yayını, Erbil.
- Hirani, Muhammed Molla Mustafa (2015), Safi Hirani Divanı, b.2, Mehvi Kütüphanesi Yayını, Lübnan.
- İpekten, Haluk (2008), Eski Türk Edebiyatı- Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İsmail, Zübeyr Bilal (1984), "Ulama ve Medaris fi Erbil (Erbil'de Alimler ve Mektepler)", Zehra Alhadise Yayınları, Musul.
- Kanar, Mehmet (1993), Büyük Türkçe-Farsça Sözlük, Birim Yayıncılık, İstanbul.
- Mukriany, Give (1973), Safi Divanı, Kürdistan Yayınevi, Erbil.
- Serdar, Ahmed Hasan (1993), "Safi Jiyanî ve Barhamî (Safi Hayatı ve Eseri)", Yüksek İslans tezi, Edebiyat Fakültesi-Salahaddin Üniversitesi, Erbil.
- Sucadi, Seyyit Abdulhamit (H.1375), Şairan Kurd Parsigûy, Piyam Yayınları, Tahran.
- Şaraza, Kerim (1961), Koya u Şairani (Koya ve Şairleri), Al-Nucum Yayınevi, Bağdat.
- Tahir Mustafa Ali (2021), Beyne Kaside El Kalep liş-şair El Kurdi Safi El Hirani ve Kaside El ney Li'l-Celalleddin Al Rumi (Kürt Şair Safi el-Hirani'nin "el kalp" Şiiri ile Celalleddin el-Rumi'nin "el ney" Şiiri arasında- Olumsuz Etki Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma), Nisf Seneviye Dirasat El-edeb El-İslami, No:1.
- Uludağ, Süleyman (1988), "Abdülkadir-i Geylani", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. c.1, TDV Yayınları, İstanbul.

- Yahya, Abdulgani Ali (1988), “Irak Gazetesi, S.3691.

A STUDY OF THE TURKISH POEMS OF SAFI HIRANI

DR. ARSAN HASHIM MAHMOOD AL-SAQEE

Salahaddin University – College of Languages - Turkish Language Dep.

Abstract

The history of literature has passed through various historical stages, one of which is “classical literature”, enduring over a significant period. This era played a vital role in the creation of several classical poetry texts by poets from diverse nationalities belonging to that time. Many of these poets, particularly those residing in Iraq and the Kurdistan Region, composed poetry in Turkish alongside their mother tongue. One of the poets who have turned away from writing poetry in Turkish is Safi Hirani.